

Василь ЧЕКУРКОВ

Археологічні дослідження культурних нашарувань литовсько-польської доби у місті Корці

Центральна частина середньовічного Корця формувалась на високому мисоподібному виступі правого берега р. Корчик, з трьох сторін вона оточена долиною ріки. Тут жодного разу не проводилися археологічні розкопки, велися лише спостереження за культурними нашаруваннями під час архітектурних досліджень. При цьому культурні нашарування литовсько-польського часу були виявлені в замку князів Корецьких, в районі палацу Чарторийських і на території Воскресенського монастиря [16, с. 33-37].

Перша згадка про Корець в литовсько-польський період відноситься до 1380 р., коли князь литовський Ягайло передає тутешню територію князю Федору Острозькому. У 1386 р. Острозький отримує від Ягайла грамоту, яка підтверджує право володіння на Корець і будує тут замок оточений ровом з водою [3, с. 153-154; 4, с. 179; 5, с. 260-262]. З початку XV ст. Корець переходить у власність кн. Корецьких [3, с. 153-154]. У 60-х роках XVI ст. в Корці налічувалося 200 будинків [15, с. 21]. В 1651 р., після смерті Кароля Самуеля останнього представника родини князів Корецьких [6, с. 67-68], перед 1680 р. Корець переходить в спадок кн. Чарторийським [14, с. 101], які з того часу стали називатися Чарторийськими-Корецькими [3, с. 153-154].

У 2004-2009 рр. Рівненською філією ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України були проведені археологічні експертизи, розвідки і розкопки в м. Корці, в ході яких отримані нові дані для вивчення процесів становлення міста та розвитку в пізньосередньовічну добу. Дослідження проводились в історичній частині міста поблизу замку князів Корецьких (рис. 1) [8-13, с. 318-320].

Вул. Я. Галана, № 1 (рис. 1, 1). Ділянка знаходиться в історичній частині м. Корець, в межах Старого міста, за 100 м на північний схід від замку князів Корецьких. У ході археологічних досліджень встановлено, що тут добре зберігся культурний шар литовсько-польської доби XVI-XVIII ст. потужністю 1,7 м, який простежено до глибини 3,2 м.

Вул. Київська, № 11 (рис. 1, 2). В ході шурфування на ділянці встановлено, що від глибини 2-2,1 м залягає культурний шар XVI-XVIII ст. потужністю 0,9-1,1 м, перекритий шаром будівельного сміття XIX-XX ст., далі на глибині 2,9-3 м простежено материк – жовтий лесоподібний суглинок.

Вул. Київська, № 57-а (рис. 1, 3). Обстежена ділянка знаходиться в історичній частині міста Корця, на правому високому корінному березі р. Корчик, на давньому шляху, що вів з Києва до Володимира-Волинського, в районі давнього оборонного рову, який захищав місто зі сходу. У ході проведених досліджень встановлено, що сучасна денна поверхня на ділянці сформувалась під час засипки давнього оборонного рову, який перетинав височину із півночі на південь.

Вул. Київська, № 63 (рис. 1, 4). Ділянка знаходиться за 150 м на північний схід від замку князів Корецьких XV-XVIII ст., на узвишші мисоподібного виступу правого берега ріки Корчика. В ході проведеної археологічної експертизи встановлено, що на ділянці від глибини 1,6 м залягає культурний шар литовсько-польської доби потужністю 0,9-1,1 м, нижче на глибині 2,4-2,5 м зафіксовано материк – лесоподібний суглинок жовтий кольору.

Вул. Київська, № 79 (рис. 1, 5). В ході проведення археологічної експертизи на ділянці було обстежено також мис, який прилягає до ділянки з південного сходу, на якому під час зачистки північно-західного краю виявлено культурний шар литовсько-польської доби потужністю 0,4-0,5 м.

Важливі нові археологічні джерела для вивчення ранніх етапів розвитку Корця були отримані в ході досліджень на двох ділянках по вул. Б. Хмельницького, № 3 (розкопки 2005 р.) та по вул. Київській, № 61 (розкопки 2008 р.). Вони знаходяться на відстані 70-120 м на північний схід від замку князів Корецьких (рис. 1).

Вул. Б. Хмельницького, № 3 (рис. 1, 6). Рятівні археологічні розкопки були проведені на площі 32 кв. м. Виявлено культурний шар XVI-XVIII ст. потужністю 1,4 м та 3 об'єкти.

Поверхня ділянки в різний час неодноразово перепланувалась і вирівнювалась, тому на рівні сучасної поверхні вздовж західного краю розкопу було встановлено нульовий репер, від якого подаються всі показники глибин.

Стратиграфія за профілем західної стіни розкопу: 1) від денної поверхні до глибини 1,1-1,3 м простежено темно-сірий ґрунт, насичений будівельним сміттям та речами XIX-XX ст.; 2) нижче, на глибині 1,7-2,4 м зафіксовано сірий м'який гумусований ґрунт. Він містить різноманітні знахідки XVI-XVIII ст.: уламки глиняного і скляного посуду, коробчасті кахлі, шматки цегли, металеві вироби; 3) культурний шар княжої доби залягає на передматерикових нашаруваннях, це чорний щільний ґрунт з включеннями шматків печини, вугілля, органічних решток, уламків кераміки та інших знахідок, його товщина досягає 0,5 м; 4) у західній

частині розкопу під культурним шаром княжої доби виділяються стерильні підсіпки із суміші материкового і передматерикового ґрунту. Вони чітко простежувалися у профілях західної і південної стінок, їх потужність до 0,25-0,4 м; 5) материк – світлий жовтий суглинок зафіксовано на глибині 2,5-2,7 м.

В процесі робіт було досліджено об'єкти: № 4 та яма № 3, які віднесено до раннього етапу розвитку міста в литовсько-польську добу.

Рештки будівлі № 4 простежено у кв. 5-6, це чотири стовпові ями діаметром 0,3-0,35 см, їх контури виявлені на глибині – 1,9 м. У розрізі ями циліндричної форми, завглибшки 0,2-0,3 м. Три ями розташовані по прямій лінії, а отже стовпова будівля № 4 була орієнтована кутами за сторонами світу. Відстань між центрами цих ям 0,9 і 1,4 м. За стратиграфічними спостереженнями будівля № 4 датована кінцем XVI – початком XVII ст.

Яма № 3 чотирикутна у плані, розмірами 1,15х1,2 м, завглибшки 0,95 м від рівня виявлення. Її контури виявлені на глибині 2,15 м. В придонній частині яма була заповнена чорним гумусним ґрунтом, що містив окремі дрібні уламки високоякісних гончарних горщиків XVI – початку XVII ст., залізу підкову та кістки птаха. Зібрані в котловані уламки глиняного посуду та речові знахідки дозволяють датувати яму № 3 кінцем XVI – початком XVII ст.

Наступний етап розвитку міської забудови на цій ділянці представлений рештками будівлі № 2. Від будівлі № 2 простежено три стовпові ями. Вони прорізали кам'яне замощення, діаметр ям на рівні виявлення (-1,5 м) – 0,4-0,45 м. Відстань між центрами ям 2,6 м і 4,2 м. Дно ям знаходилося на відмітці – 3 м. Між ямами на глибині – 1,8 м простежено рештки масивної колоди, приблизно 0,35 м в перетині, що лежала на кам'яному замощенні, на глибині – 1,8. На рівні замощення розчищено рештки печі. На черені печі трапилися дрібні уламки гончарних посудин та коробчастих кахлів XVI-XVII ст., кістки тварин, а поряд з черенем, на тому ж рівні, знайдено срібний гріш Сигізмунда III карбований в 1624 році. Проведені дослідження дають підстави стверджувати, що кам'яне замощення є залишками підлоги великої будівлі, а зібрані на її поверхні уламки керамічних виробів та речові знахідки дозволяють датувати будівлю № 2 першою половиною XVII ст.

Під час дослідження культурного шару на ділянці було зібрано велику колекцію виробів із заліза та кольорових металів, які представлені наступними речами: гудзик (рис. 2, 1); пряжка (рис. 2, 2); товарна плomba (рис. 2, 3); кулі (рис. 2, 4, 5); вироби (рис. 2, 6, 9); ніж (рис. 2, 7); струг (рис. 2, 8); гак (рис. 2, 10); ручка від скрині (рис. 2, 11); підкови від чобіт

(рис. 2, 12, 13); кінська підкова (рис. 2, 14); замок навісний (рис. 3, 15); цвяхи (рис. 3, 16, 17).

На ділянці по вул. Київській, № 61 розкоп мав площу 84 кв. м (рис. 1, 7). Виявлено культурний шар литовсько-польської доби потужністю понад 2 м та дві господарські ями.

Показники глибин подаються від нульового репера, встановленого на рівні сучасної поверхні вздовж південно-західної стіни розкопу.

Стратиграфія за профілем південно-західної стіни розкопу: 1) від денної поверхні до глибини – 1,0 м зафіксовано темно-сірий ґрунт, насичений будівельним сміттям XIX-XX ст.; 2) від глибини – 1,0 м до -1,9 м залягає ґрунт чорного кольору з вкрапленнями дрібних уламків цегли, камінців, глиняної обмазки, він містить кераміку XVII-XVIII ст.; 3) далі, до глибини – 2,23 м виявлено шар суміші глини та ґрунту, у якому знайдено кераміку XVI – першої половини XVII ст.; 4) нижче, на глибині – 2,3-2,4 м простежено материковий лес.

Яма № 2 овальної форми, розмірами 2,1x2,0 м, завглибшки 0,4 м від рівня виявлення. Її контури простежуються на глибині – 2,4 м. В придонній частині яма була заповнена ґрунтом коричневого кольору, що містив фрагменти глиняних посудин двох технологічних груп: низької якості, виготовлених на ручному гончарному крузі (рис. 3, 1, 3) та високоякісні, виготовлені на швидкообертovому гончарному колі (рис. 3, 2). Зібрані в котловані уламки глиняного посуду датують яму № 2 кінцем XVI – початком XVII ст.

Яма № 3 неправильно-овальної форми, розмірами 3,2x2,37 м, завглибшки 1,4 м від рівня виявлення. Її контури простежуються на глибині – 2,2 м. Стінки споруди похилі, дно рівне, виявлене на глибині – 3,65 м. В придонній частині яма була заповнена прошарками органічного тліну, чорного ґрунту з домішкою вугликів, чорного ґрунту з вкрапленнями дрібних камінців та будівельного сміття. Тут знайдено фрагменти керамічних посудин двох технологічних груп: низької якості, виготовлених на ручному гончарному крузі (рис. 3, 5, 6) та високоякісні, виготовлені на швидкообертovому гончарному колі (рис. 3, 4, 7), які дозволяють датувати яму № 3 кінцем XVI – початком XVII ст.

В ході проведених археологічних досліджень на вище згаданих ділянках не було знайдено ранніх матеріалів литовсько-польського періоду. Виявлені знахідки та дослідженні об'єкти свідчать, що культурний шар почав формуватися в XVI ст. До кінця XVI ст. тут існували будівлі, які вірогідно знищені в 1578 р. кримськими татарами під час вторгнення на Волинь [1, с. 12-15]. Життя на відбудованих ділянках за археологічними матеріалами простежуємо до середини XVII ст., які були зруйновані у

1649 р. в ході Визвольної війни [7], про що свідчать рештки будівлі №2 дослідженої в ході розкопок по вул. Б.Хмельницького, №3.

Ранній етап міської забудови поблизу замку князів Корецьких за результатами археологічних робіт датується XVI ст. Наступний етап міського життя охоплює кінець XVI – першу половину XVII ст. Місто розростається, по всьому просторі від замку князів Корецьких на північний схід до оборонного рову, який на півдні пролягав паралельно сучасному провулку Ярослава Галана, а на півночі проходив вздовж ЗОШ № 1.

В цей час міська площа Корця (без передмість) становила близько 25 га. На початку XVII ст. в місті налічувалося 1244 димів та проживало близько 7 тис. чоловік [2, с. 41].

Джерела та література

1. Атаманенко В. Б. Свідчення про татарські напади на Волинь у Луцьких гродських книгах др. пол. XVI ст. // Матеріали I–III науково-краєзнавчих конференцій «Остріг на порозі 900-річчя» (1990-1992). – Остріг, 1992. – Ч. 1. – С. 12-15.

2. Баранович О. І. Залюднення України перед Хмельниччиною: Волинське воєводство. – К., 1930. – 157 с.

3. Головка В. В. Корець // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – Т. 5 : Кон-Кю. – 2008. – 568 с.: іл.

4. Города, местечки и замки Великого княжества Литовского: энциклопедия / ред. совет: Т. В. Белова (пред.) [и др.]. – Минск: Беларус. Энцикл. Імя П. Броукі, 2009. – 312 с.: ил.

5. Пазднякоу В. Астрожскі // «Великае княства Літоускае»: Энциклапедыя – Т. 1 – Мінск: БелЭн, 2007. – С. 260-262.

6. Пазднякоу В. Карэцкія // «Великае княства Літоускае»: Энциклапедыя – Т. 2 – Мінск: БелЭн, 2007. – С. 67-68.

7. Переговский В. Корец и Корецкие князья / В. Переговский // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1876. – № 79.

8. Прищеп Б. А. Науковий звіт про роботу ДП Рівненської філії Охоронної археологічної служби України у 2002-2003 роках. / Прищеп Б. А. – Рівне, 2003. Зберігається у науковому архіві Інституту археології НАН України.

9. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні розкопки в м. Корці у 2005 році / Прищеп Б. А., Чекурков В. С. – Рівне, 2006. Зберігається у науковому архіві Інституту археології НАН України.

10. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні експертизи та розвідки на території Рівненської області у 2008 році / Прищеп Б. А., Чекурков В. С., Позіховський О. Л., Самолюк В. О., Ткач В.В., Войтюк О. П. – Рівне, 2008. Зберігається у науковому архіві Інституту археології НАН України.

11. Прищеп Б. А. Звіт про археологічні розкопки в місті Корці на ділянці по вул. Київській, № 61-б в 2008 р. / Прищеп Б. А., Чекурков В. С., Ткач В. В. – Рівне, 2009. Зберігається у науковому архіві Інституту археології НАН України.

12. Прищепа Б. А. Звіт про археологічні експертизи та розвідки на території Рівненської області у 2009 році / Прищепа Б. А., Чекурков В. С., Бондарчук О. А., Войтюк О. П., Позіховський О. Л., Ткач В. В. – Рівне, 2010. Зберігається у науковому архіві Інституту археології НАН України.
13. Прищепа Б. А. Перші археологічні розкопки в Корці / Б. А. Прищепа, В. С. Чекурков // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. – К. – Запоріжжя: Дике поле. – 2006. – Вип. 8. – С. 318-320.
14. Ковальчик Є. Пізньобарокові резиденції на Волині // Пограничні фортеці Речі Посполитої. – Замосця, 2004 – С. 91-137.
15. Сас П. М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / АН УССР. Ин-т. истории; Отв. ред. В. А. Смолий. – Киев: Наук. Думка, 1989. – 232 с.
16. Фуголь І., Могитич Р. Корецький замок // Вісник інституту «Укрзахідпроект-реставрація. – Львів, 1993. – Число 1. – С. 33-37.